

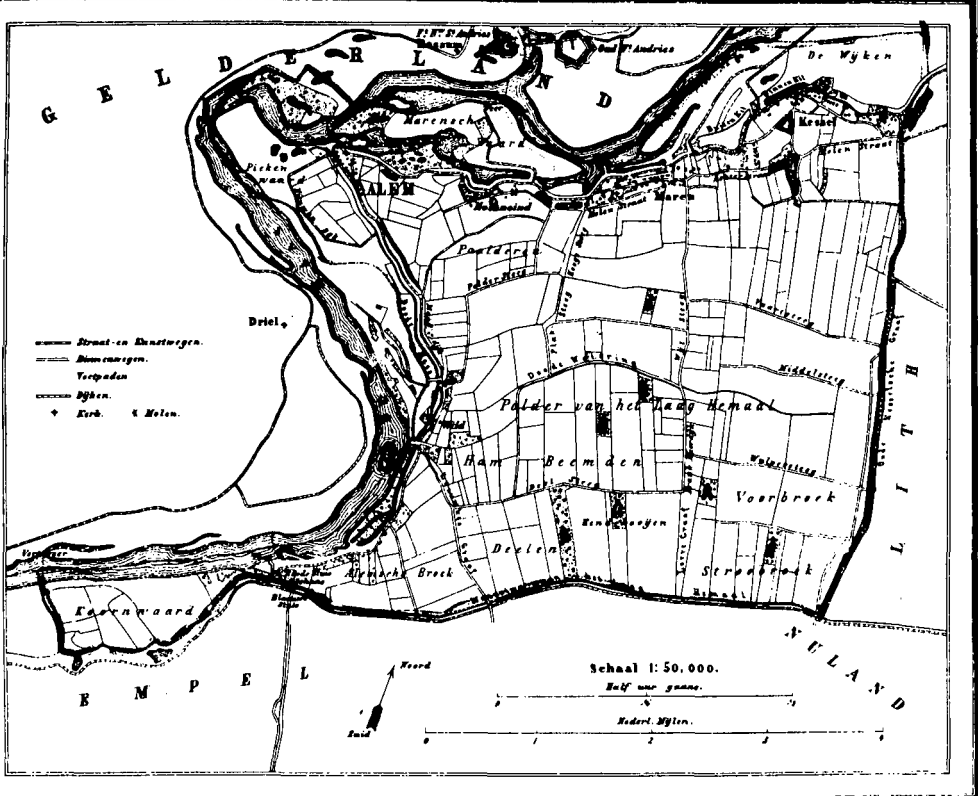
DE HEERLIJKHEID, DE KERK EN DE MAASDIJK VAN ALEM

Een der oudste woonplaatsen in Maasland is het dorpje Alem of Aleheim zoals het oorspronkelijk werd genoemd. Het heeft een lange geschiedenis waaruit tal van merkwaardige bijzonderheden tevoorschijn komen uit oude oorkonden en archieven. Eeuwenlang heeft het onder de abdij van Sint-Truyen in België gestaan, die daar de heerlijke rechten, de tienden en de visserij en ook het veer bezat. Vroeger lag Alem aan de Brabantse kant van de Maas in de Meierij van Den Bosch, tegenover Rossum, dat rond het jaar 1000 nog Rotheim heette.

Op de kaart van 1865 in de gemeente-atlas van J. Kuyper, ligt Alem in een bocht van de Maas. Het is dan een dorp dat 2631 bunder land beslaat en 1175 inwoners telt. Aan de vele wielen en de bij-armen van de Maas daar ter plaatse kan men zien dat de bedding van die rivier wel eens anders heeft gelopen en dat het Maaswater meermalen een aanval heeft gedaan op het grondgebied van het dorp. Ook is daarop te zien dat er aangewonnen of aangewassen land werd ingedijkt; kortom, men kan aan die kaart heel wat momenten uit het verleden van Alem aflezen. Dat is echter meer het werk van een „waterstaatkundige”; ik zal hier buigen over wat uit oude bewaardgebleven perkamenten en andere papieren over Alem valt te verhalen.

Het oude woord heim of heem duidde een nederzetting of woonoord aan. Het is van Germaanse oorsprong en het moeten Germaanse stammen geweest zijn die dergelijke plaatsen gesticht hebben. Ten onzent was het voornamelijk de stam van de Salische Franken, die zich rond het jaar 250 aan onze rivieren vestigde, welke Franken kort daarna van de Romeinse keizer verlof kregen ook ten zuiden en ten westen van de Rijn te wonen. Deze Franken zullen het geweest zijn die Alem gebouwd hebben op een zandige hoogte aan de Maas, daar waar deze rivier de Waal of Rijn het dichtst benadert. Die beide rivieren waren al in de Romeinse tijd de kanalen van de handel met Rome en zelfs met Byzantium en zodra het Merovingisch en later het Duitse rijk aan macht en aanzien wint, ook met de Duitse steden en met Frankrijk. Reeds in de vroegste tijd van het Duitse rijk is het naburige Tiel een woonplaats van kooplieden, die daar al vroeg een koopmansgilde vormden. Allen weten we dat ten tijde van Karel de Grote, die in 800 door de Paus tot keizer werd gekroond, Nijmegen een rijksstad was en dat de keizer daar zijn paleis of „palts” had. Achterlijk kunnen de plaatsen die zó dicht bij deze centra aan de rivier lagen in die tijd niet geweest zijn.

Ook moet om diezelfde reden het Christendom hier al vroeg zijn doorgedrongen. Doorgaans heeft men het dan over de H. Willibrordus als apostel van Nederland, maar deze heeft, alle „Willibrordusputjes” ten spijt, zeker voornamelijk *boven* de grote rivieren gewerkt. Onze streken hebben vast het meest te danken gehad aan heiligen als Lambertus, bisschop van Maastricht, en zijn opvolger Hubertus. Van Lambertus zegt men zelfs dat hij te Lith werd geboren en dat hij dit dorp aan de kerk van Luik heeft gebracht. Zeker is dat van „oeroude” tijden, zoals dat heet, het Sint-

1865

2631 Bunders. 1175 Inwoners.

Uitgave van Boek- en Kaartverkoop te Gronowaren.

(Gemeenteatlas van Noord-Brabant van J. Kuyper)

Lambertskapittel van Luik de heerlijkheid van Lith bezat.

De oudste kerk van Alem was toegewijd aan de H. Hubertus, die in 709 na de marteldood van Lambertus, diens opvolger en tevens de eerste bisschop van Luik werd, omdat hij daarheen de bisschopszetel van Maastricht had overgebracht.

Een andere heilige die misschien op zijn missiereizen ook onze streken bezocht was de H. Trudo. Aalburg in het land van Heusden en Stiphout en Strijp in de Meierij hadden kerken die aan de H. Trudo waren toegewijd. Deze heilige Trudo was het die rond het jaar 650 bij het Belgische plaatsje Sint-Truyen een abdij van Benedictijnen stichtte, welke stad haar naam aan die heilige te danken heeft. Al heel vroeg bezat die abdij van St.-Truyen ook in de reeds genoemde plaatsen goederen, zoals ons onder meer bekend is uit de oorkonden van de schenkingen die bewaard zijn gebleven.

Gewoonlijk hadden deze abdijen in die dagen machtige beschermheren, die „voogden” genoemd werden, die eventueel met de sterke arm de monniken en hun goederen bescherming konden bieden. Zo waren de graven van Duras,

een klein plaatsje vlak bij Sint-Truyen gelegen, de beschermheren van die abdij. Natuurlijk hebben die beschermheren ook nu en dan schenkingen aan de abdij gedaan, al was het maar opdat de monniken voor hun zielerust zouden bidden.

In het jaar 1146 heeft Otto, graaf van Duras, zijn goederen in Alem aan die abdij van St.-Truyen geschonken. Daarbij behoorden de heerlijke rechten in Alem en de tienden. De graven van Duras moeten dus reeds voor die tijd heren van Alem geweest zijn. Die goederen waren namelijk zijn „allodium” hetgeen betekent dat ze vrij goed waren zonder enige verplichting aan wie dan ook.

Aanvankelijk gaf die schenking van graaf Otto kort na zijn dood enige moeilijkheden, omdat een neef van de graaf, een zekere Arnulf, zich niet bij die schenking wilde neerleggen. Aan dat feit hebben wij een aantal oorkonden te danken die in het oude archief van de vroegere abdij van St.-Truyen bewaard werden. Dat archief bevindt zich nu in het Rijksarchief van Hasselt in Belgisch Limburg. Toen de Generale Staten der Zeven Provinciën zich later wilden meester maken van die goederen en rechten van de abdij in Alem, zijn deze oude bewijsstukken voor de dag moeten komen. De correspondentie hierover en een groot aantal stukken over allerlei kwesties die met Alem verband hielden, bevinden zich in genoemd archief en worden er bewaard in een bundel bijeengebonden onder Inventaris nr. 6726. Reeds ten tijde van graaf Otto van Duras moet aan de kerk van Alem een „proosdij” verbonden zijn geweest. Zo'n proosdij bestond uit een klein aantal mannen soms monniken, die werkzaam waren ten bate van de kerk en het geestelijk leven. Zij gaven onderricht en baden het heilig officie of het koorgebed. Later werd een dergelijke vereniging van monniken of lekebroeders een „kapittel” genoemd. Die mannen stonden onder de leiding van een „proost”, welk woord eigenlijk „voorzitter”, „vorste” of „overste” betekent. Ze woonden bijeen zodat hun leven eigenlijk veel weg had van het kloosterleven, alleen behoefden ze, behalve dan de proost, geen priester of monnik te zijn en geen bepaalde regel te volgen. In Alem bewoonde deze groep een stenen huis, dat de „proosdij” of de „monnikenhof” genoemd werd. In een getuigenis van later jaren wordt gezegd dat het inkomen van die proosdij, waarvan men daar leefde in de loop der eeuwen sterk was verminderd; dat in vroeger dagen „zeven heren” daarvan konden leven. Misschien mogen we daaruit afleiden dat de proosdij in Alem oorspronkelijk uit zeven man bestond.

Die proosdij of kapittel te Alem was opgericht ter ere van de H. Odrada. Odrada was een heilige jonkvrouw, geboren te Balen in België in het gehucht Scheps, dat aldaar nog bestaat. Ook daar in de buurt was reeds zeer vroeg een Benedictijner abdij. Het patronaatsrecht van de kerk van Balen werd reeds in 1266 door Klaas van Olmen gegeven aan de abdij van Averbode. Odrada heeft dus geleefd in dezelfde streek waar ook de graven van Duras gevestigd waren. Haar leven was het leven van een heilige jonkvrouw, zoals er in de middeleeuwen in onze streken meer geweest zijn, evenals de H. Oda naar wie Sint-Oedenrode genoemd is en zoals de H. Dimphna wier weldadig arbeids-

terrein in de buurt van het Belgische Geel heeft gelegen. Het leven dus van een jonge vrouw die overal troost, hulp en opbeuring bracht, zoals er trouwens vele geweest zullen zijn, al waren het niet allemaal koningsdochters en al werden ze niet alle heilig of zalig verklaard. De heilige Odrada was ook te Alem begraven. Vermeld wordt dat haar lichaam de eeuwen door intact was gebleven totdat het omwille van de geloofsvervolgving ten tijde van de hervorming naar elders moest worden getransporteerd.

Het getijdenboek van het kapittel van Alem is bewaard gebleven. Het is een fraai en kostbaar manuscript van 166 perkamenten vellen dat wil zeggen 332 bladzijden. In dat boek staat ook het officie van St.-Odrada, zoals dat te Alem in de kerk werd gebeden. L. Schutjes, de schrijver van de Geschiedenis van het Bisdom van 's-Hertogenbosch heeft dat boekwerk tot zijn verbazing aangetroffen in het archief van de Sint-Pieterskerk te Den Bosch. Uit dat officie kan men ook de bijzonderheden over haar leven vernemen. Onder meer dat zij wilde dat haar lijk na haar dood in een uitgeholde wilgestam op een kar zou worden gelegd, die werd getrokken door een stel ongebreidelde ossen. Daar waar de ossekar haar lichaam zou brengen wilde zij begraven worden. Tegen het slaghek van het dorp Alem aan de oever van de Maas is die kar tot stilstand gekomen en daar werd zij door graaf Otto van Duras, heer van Alem, begraven. Daar ook heeft hij in plaats van de kerk van de H. Hubertus ter ere van Odrada een nieuwe kerk gebouwd.

Wat men van deze legende nu ook met een korreltje zout zal willen nemen, zeker is dat het lichaam van Odrada eeuwenlang in de kerk van Alem heeft berust. Toen het daar niet langer veilig was werd het eerst naar het klooster der Carthuziers in Vught gebracht en vandaar naar Antwerpen. De Bossche bisschop Zoesius heeft toen haar relikwieën verdeeld over verschillende kerken. In de eerste plaats aan haar geboortedorp Balen en ook aan de kerk van Macharen. Dat had tot gevolg dat de parochianen van Alem, toen hun dorp weer hersteld was, in bedevaart naar Macharen gingen om daar hun beschermheilige te vereren.

In het Bossche bisdom werd de feestdag van de H. Odrada jaarlijks gevierd op 5 november, maar te Alem vierde men haar feestdag op 3 november, de feestdag van de H. Hubertus, de oude patroon van de dorpskerk, terwijl die heilige naar de 5e november werd verschoven. Vermeldenswaard is nog dat in een oorkonde van het jaar 1212, waarbij Dirck van Altena een hoeve in Bladel, onder Hulsel overdraagt, gezegd wordt dat op die hoeve de verplichting berust tot een jaarlijkse betaling aan de kerk van St.-Odrada te Alem.

Ook reeds in de oude kerk van Alem bezat de abdij van Sint-Truyen rechten. Namelijk het recht om daar de dienstdoende geestelijke ter benoeming voor te dragen. Zeker is ook dat de kerk die de graaf van Duras te Alem heeft laten bouwen een zeer oude kerk was. Want nadat in 1586 de Maasdijk bij Alem door de geuzenbenden was doorgestoken, bij welke gelegenheid vrijwel het gehele dorp te gronde ging en ook de kerk een ruïne werd, kwam later bij herbouw van de kerk in het bouwcontract te staan dat de metselaars de duifsteen of tufsteen die zij in de ruïne van de kerk en op het kerkhof zouden

vinden en die zij niet zouden gebruiken bij de herbouw, op de aanneemsom in mindering moesten brengen. Zoals bekend, wijst het gebruik van tufsteen in onze streken op een bouwwerk uit een zeer ver verleden, tot zelfs in de 10e eeuw.

In die oude kerk van Alem bestonden naast het hoofdaltaar twee andere altaren; het ene werd het altaar van de proosdij genoemd, het andere was een St.-Joris-altaar. In het jaar 1299 moet de bisschop van Luik regelend optreden in een kwestie die ontstaan was over de inkomsten die toekwamen aan de bedienaar of rector van dat altaar, een zekere Willem van Binckem, en die welke waren voor de proost, toen een zekere Heer Gielis, monnik van Sint-Truyen. Uit deze en andere akten blijkt dat de kerk en haar bedienaren in Alem feitelijk onafhankelijk waren van het klooster in St.-Truyen. Dat wil zeggen: de kerk beschikte over eigen goederen en had daaruit inkomsten, al ontving de proost ook een toelage van de abdij en bovendien een aandeel uit de tienden die door de abdij werden gebeurd. De fijnere details van deze „kerkelijke zaken” zijn moeilijk te vatten, die kunnen hier beter aan „deskundigen” worden overgelaten. Zoveel is echter wel duidelijk dat pastoor-zijn in Alem in later tijd, en dan vooral in de 16e eeuw, het tegendeel van weelde betekende. Men mag daarom wel diegenen prijzen die ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog te Alem de kerk en mensen dienden. Vooral ook omdat men bij de lezing van getuigenissen moet constateren dat degene die als „proost” vermeld staat, in die bange jaren te 's-Hertogenbosch of te Oss woonde, en het pastorale werk in Alem overliet aan plaatsvervangers. Ook dat hield uiteraard op toen bij het doorsteken van de Maasdijk in 1586 alles in het water verdween.

(wordt vervolgd)

MECHELIEN SPIERINGS